

בית כנסת רמב"ם רחוב אצ"ל 32 רמת גן גיליון חודש חשוון תשס"ב מס. 53

חקר הלכה ומנהג: יסוד לנשוק התפילין

כתב הרמב"ם: "חייב אדם למשמש בתפיליו כל זמן שהן עליו, שלא יסח דעתו מהן אפילו רגע אחד, שקדושתן גדולה מקדושת הציץ" (תפילין ד יד). והעיר ר' דוד עראמה: "ונהגו למשמש בשליד בוקשרתם לאות ובשלאש בוהיו" (הובא ע"י הגר"י קאפח זלה"ה בפרושו אות לו). והעיד מו"ר על דבריו: "ואמנם כך הוא גם מנהגנו" (שם). אבל הדגיש שזמן משמוש לא היה בתוך ק"ש, עיי"ש ראיותיו, וסיים שטוב שקבעו זמן למשמושן.

והנה ההלכה דברה רק במשמוש בלבד, ותו לא. אם כן מה היא על המנהג לנשקן. ורגילים לומר שזה משום חבוב מצוה, ואין לדמות זאת כלל לענין ציצית, כי אין לה זכר בהלכה התלמודית, אדרבה מצינו שיש מן הגאונים שדחו מנהג נישוק הציצית בחריפות, ועל כך, עיין שו"ת הראב"י אב"ד מהדורתו (ירושלים תשכ"א), סימן נה הע' 2.

ולמנהג נשוק התפילין, ראיתי למו"ר שכתב: "בעת שאומרים 'וקשרתם לאות על ידיך', ממשמים בתפילין של יד ונושקים ראשי האצבעות שמישמשו בתפילין, ובעת אמירת 'והיו לטוטפות בין עיניך' ממשמים בתפילין של ראש ושוב נושקים ראשי האצבעות שמישמשו בו" (הליכות תימן, ירושלים תשכ"א, עמ' 67). יסוד מנהג זה צריך ברור, משום שהפניית מו"ר בהערה, מוסבת לפירוש רס"ג על איוב לא כג, ומעיד: "ומנהג עתיק מאד הוא זה". והנכון שמראה מקום המדוייק הוא בפסוקים כו-ז: "אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך. ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי". על זה כתב רס"ג: "אבל מה שספר באמרו אם אראה אור, ויפת, הוא תיאור מה שעושים ה"צאבה" * כאשר הם רואים את השמש או הירח בחצי הראשון של החדש והוא יקר, **הולכים ונושקים את ידיהם ומפארים אותו**" (מהדורתו, ירושלים תשל"ג, עמ' קנ), ועל אתר העיר מו"ר: "ומכאן המנהג כאשר רואים דבר קדוש מראים כלפיו ביד ונושקים את היד" (אות כו), ואילו בציצית אין קדושה כידוע, וכמו שפסק רבנו בפ"ג ציצית ה"ט, ובהערות מו"ר שם.

אם כן, לפי פירוש רס"ג מנהג זה הוא לגנאי, שהרי עצם נשוק ראשי האצבעות לאחר נגיעתם בתפילין מיוסדת לכאורה ע"פ מנהג הצאבה. וכבר שאלתי למאה"ג זלה"ה בזמנו על כך, בעצם הפנייתו לפירוש רס"ג, בהערותו בחבורו הליכות תימן באמרו שזהו מנהג עתיק, שיתכן והוא רומז לקדמות סרך עבודה זרה. והוא השיבני בלשון דחיה, שכבר קדמוך בשאלה זו, ולא היתה כוונתי לכך כלל, כי אם להרבות חבוב מצות תפילין בלבד, ותו לא.

*למהות כיתות אלה, עיין דברי סכום בקצרה, מורה הנבוכים, ח"א, פרק סג, מהדורת מו"ר הע' 15, וכן מיכאל שוורץ במהדורתו למורה, ת"א תשנ"ז, שם, הע' 3.

מן המדרש: ידיעות הסטוריות על עמים קדומים

מקובל לומר, שאותם עמים הנזכרים במקרא ובספרות המאוחרת לה במקצת, כלו ואבדו מן העולם. ואכן דעה כזו כבר הובאה במס' ידים פ"ד ה"ד, במחלוקת רבן גמליאל ור' יהושע, ועיין פרוש רבנו שם. בסדר נח (בראשית י א), נזכרו שלושה יסודות של עמים "אשכנז וריפת ותגרמה". את שלושת העמים האלה, זיהה רס"ג בדרך זו: אשכנז-סקאלבה. ריפת-פרנג'ה. תוגרמה-ברג'אן. עליהם ציין המאה"ג זלה"ה בהערותיו: אשכנז- "הסלבים, תושבי הארץ אשר מצפון לים השחור... (הע' 7). ריפת- "הם הפרנקים, היינו השבטים הגרמנים בכללם" (הע' 8). תוגרמה- אולי פרנגה, מחוז באסיה התיכונה... (הע' 9). ועיין פיהמ"ש גיטין פ"ה ה"ח, הע' 29, ואגרות הרמב"ם, מהדורתו, ירושלים תשל"ב, עמ' כד הע' 53.

כתב וליקט : הרב אהרן קאפח

גליון זה מוקדש לזכר בת אחותי הבחורה **מיכל בר' יוסף שרון** נע"ג

שנקטפה בדמי ימיה

נולדה ח טבת תשמ"ג, נאספה ג תשרי תשס"ב

אריך אל תכסי דמה

עמ' 2

רבני תימן: רבנו שלום בר' חיים צבטאני זצ"ל (הת' - 1640 לערך, השע"ה - 1715)

מן החכמים שהטביעו חותמם על פניה של הגולה היהודית בתימן לאחר גלות מוזע (1680). כקודמיו וכרבים הבאים אחריו, לא נותר כמעט מתורתו מלבד מקומות ספורים שהובאו בשמו ובהקראה מפיו. ובדרך אגב, יש לתלות את מיעוט הכתיבה אצל חכמי תימן בתימן, בסיבה הפשוטה שהם ראו עצמם מסרנים ומידענים של החכמה התורתית הקדומה. כלומר, משנה תלמוד, מדרש, ספרי פסק, ותו לא. אך לא כמחדשי חידושים, כי ממילא אין לחדש אחר פסקי חכמים והוראותיהם. זאת מלבד לדמות ענין לענין, וכאשר כתב וכלל לנו הרמב"ם בהקדמתו לספר המצוות, באמרו: "אזכיר יסוד שממנו תילמד אותה השאלה בקלות בלי עיון רחוק" (שם, מהדורת הגר"י קאפה, ירושלים תשל"ב, עמ' ב).

להערכתו של משה גברא שנלמדה בעקבות מידע שהמציא לנו הרע"מ קורח (סערת תימן, ירושלים תשי"ד, עמ' יד), נתמנה רבנו שלום דיין בב"ד צנעא, בין השנים ת"ן- תנ"ו (1690-1696), לאחר פטירתם של הראב"ד ר"ש מנזלי (הובא בגיליון חדש אב תשס"א, מס' 50) ור"י הלוי אלשיך (הובא בגיליון חדש אלול תשס"א, מס' 51). ר"ש צבטאני שימש דיין בבית דינו של ר' זכריה הכהן, שעליו כתב הרע"מ קורח: "לא מצאתי לו זכר בכתובים" (שם, שם, הע' 4), יחד עם חברו הדיין ר' משה בר' סעדיה קטיעי, שעוד יבא זכרו לפנינו, אם יגזור ה' בחיים. כפי שכבר ציינו, הובאו בשמו דברים מועטים. הראשון, עדות מהרי"ץ בחבורו 'חלק הדקדוק' על התורה, ושם לפסוק "ויהיו כל ימי נח..." (בראשית ט טו), כתב מהרי"ץ בין היתר: "וכבר ראיתי פסק ארוך על זה שכתב ממהר"ר שלום צבטאני נע"ג, בכתבת תלמידו מהר"ר צאלח ז"ל בחתימת כמה זקנים ת"ח (=תלמידי חכמים)..." פסק זה, הובא גם בקובץ 'ספרים חמישה', ירושלים תשמ"א, עמ' רצג. המקור השני, בפרוש 'עץ חיים' על התכלאל. שם דן מהרי"ץ בדיני קריאת התורה, מי הם הראויים לקרות ובאיזה תנאי, וכתב על זה: "אפילו החזן לא יעלה עד שיאמרו לו לעלות. ואסמכתא לדבר, ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח. מצאתי בכ"י מה"ר שלום אלצבטאני ז"ל" (שם, ירושלים תרנ"ד, דפוס צילום, שם תשי"ב, חלק א, דף סד ב).

אשר על כן, יש להניח, שאע"פ שלפנינו לעת עתה נמצאו רק שתי השמועות האלה משמו, האחת נוסח המסורה, והשנייה, הלכתית, לא יבצר שמצויים פסקים והנהגות פרי קולמוסו של רבנו שלום, אם בשמו, או משלו בכתב ידו, אלא שלא הגיעו לידינו, או אף יתכן שכבר שזפה עין אנשי מחקר ומדע אותם, אך לא הבחינה שאלו משלו הם, ויתכן שעם ההתחקות משך הזמן עשויים אנו לגלות אבנים טובות ומרגליות מתורתו, ובפרט בכתבי תלמידו ר' צאלח בן יחיא, שנזכר לעיל.

רבנו שלום נאסף לחיי נצח בשנת השע"ה - 1715, בעיר צנעא בהיותו כבן שבעים וחמש שנים.

כתב: הרב אהרן קאפה

תנחומים להחבר ר' חיים קאפה בהסתלקות נכדתו הבחורה מיכל שרון נע"ג

שיעורים וחוגים המתקיימים בבית הכנסת:

יום שלישי	שעה 19.00	שיעור עם הרה"ג רצון ערוסי	-	רמב"ם הלכות תרומות
יום שני	שעה 20.00	שיעור עם הרבנית יונה כהן	-	שיעור לנשים מעניני דיומא
יום שבת	שעה 04.30	שיעור עם שלמה שוכר	-	משנה עם פרוש הרמב"ם
יום שבת	שעה 14.00-15.45	שיעור עם הרב אהרן קאפה	-	גמרא מסכת ברכות
מוצש"ק	שעה 18.00	שיעור עם הרב אהרן קאפה	-	רמב"ם הלכות שמטה ויובל מורה הנבוכים

בימים א-ה מתקיים כולל פנסיונרים בין השעות 08.00-09.00 בהשתתפות הרב אריה נדב.

בימים א-ג מתקיים שיעור בגמרא לפני תפילת מנחה בהרמב"ם עם שלמה שוכר.

בימים ד-ה מתקיים קריאת שניים מקרא ואחד תרגום בפרשת השבוע.

שעות התפילה לחודש השון

שחרית שבת: 06.45 מנחת שבת: 15.45.

שחרית חול: מנין ראשון תפילה 05.30 שני וחמישי 05.15 מנין שני: 06.00 מנחה וערבית בחול 17.00.

השתתפו בהכנת הגליון: משה חמדי והרב אהרן קאפה

לתגובות והערות ניתן לכתוב לפי הכתובת רחוב סיירת דוכיפת (החבלנים) 10 רמת גן.